

«УМДАТУЛ-ҚОРИЙ» – «АЛ-ЖОМЕ АС-САҲИХ» ҲАДИСЛАР ТЎПЛАМИГА ЁЗИЛГАН МУҲИМ ШАРҲЛАР КИТОБИ

Барот Амонов,
Имом Бухорий
халқаро
илмий-тадқиқот
маркази
илмий ходими

Бадриддин
Айнийнинг
«Умдатул-қорий»
асарининг
тошбосма
нусхасининг айрим
жузълари №39-57
рақамлари
остида
сақланмоқда.
804 саҳифадан
иборат ушбу асар
847 ҳижрий
санада Мисрнинг
Омирий
нашриётида нашр
қилинган

Исломида «Ҳадис илмининг султони» дея шуҳрат топган Имом Бухорийнинг ҳаёти ва илмий мероси хорижий ва маҳаллий тадқиқотчилар томонидан илмий изланишлар олиб борилмоқда. Имом Бухорийнинг қаламига йигирма тўртга яқин, «Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ», «Ал-Адаб ал-муфрад», «Ат-Тарих ас-сағийр», «Ат-Тарих ал-авсот», «Ат-Тарих ал-кабир», «Китоб ал-илал», «Бирр ул-волидайн», «Асоми ус-саҳоба», «Китоб ал-куна» каби китоблар ислом дини тарихида ўчмас из қолдирган буюк муҳаддиснинг асарлари ҳозирги кунга қадар ўз аҳамиятини йўқотмаган.

Буюк муҳаддиснинг асарлари ичида энг машҳур асари, шубҳасиз, «Ал-Жомеъ ас-Саҳиҳ»дир. Бу асарга 7563 ишончли ҳадислар киритилган бўлиб, «Саҳиҳ Бухорий» номи билан ҳам машҳур.

Ислом дини таълимотида Қуръони каримдан кейинги энг катта эътиборни Имом Бухорийнинг «Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ» китоби қозongan. Ҳадисларнинг диққат билан танлангани, мукамал тартибга эга экани эътибор қозонишига сабаб бўлгандир. Шамсиддин Заҳабий «Тарихул-ислом» китобида қуйидагиларни ёзади: «Бухорийнинг «Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ»и Қуръондан кейинги энг улуғ ва афзал китобидир.

У кишининг «Саҳиҳул-Бухорий» китоби дунё мусулмон уламолари томонидан энг мўътабар ҳадислар тўплами сифатида эътироф этилган. Бу ҳадис тўплами уламолар орасида «кутуб тисъа» (тўққиз тўплам) деб юритилади. Ушбу китоблар ичида энг мўътабари, энг машҳури «Саҳиҳул Бухорий»дир.

Бошқа асарлар каби «Ал-жомеъ ас-саҳиҳ»га ҳам кўпдан-кўп шарҳлар битилган бўлиб, муҳим манба сифатида у қайта-қайта нашр ҳам қилинган.

Имом Бухорийнинг шоҳ асари «Ал-Жомеъ ас-Саҳиҳ»га бағишланиб, араб тилида жуда

кўп шарҳлар ва ҳошиялар ёзилган бўлиб, улар ҳажм ва аҳамияти жиҳатидан хилма-хилдир. Манбаларда келтирилишича, уларнинг сони юзга яқиндир. Бу борада тадқиқот олиб борган уламолар ва тадқиқотчилар ёзилган шарҳлар борасида турли фикрларни айтишган. Муҳаммад Исом Ҳусаний «Итҳафул-қорий би маърифати жухуд ва аъ-мал ал-улама ала саҳиҳил-буҳарий» асарида Имом Бухорийнинг «Саҳиҳул-Бухорий» асарига бағишлаб ўз замонасининг улуғ олимлари ва буюк муҳаддислар томонидан 100 дан зиёд мухтасар ва тўлиқ китоблар ёзилганлигини таъкидлайди.

«Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ» асарига ҳанафий йўналишида ёзилган шарҳлар ичида энг машҳури «Умдатул-қорий фи шарҳ Саҳиҳул Бухорий» бўлиб, у Бадриддин Айний (1361–1451 й.)нинг қаламига мансубдир. Ҳадис илмига оид бу асар Имом Бухорийнинг «Саҳиҳ ал-Бухорий» китобига шарҳ бўлиб, унинг асосий ғояси умумбашарий ахлоқ-одобларни гўзаллаштиришга ва шу билан бирга тўрт мазҳабга тааллуқли, хусусан, ҳанафий мазҳабининг масалаларини насс (хужжат, аниқ далил) билан равшанлаштириб берилган.

- Бу китобнинг шарҳи учун дўстларимнинг жуда кўп қилган дуолари ҳам сабаб бўлди. Бадриддин Айний айтадилар: «Менинг ушбу китобимнинг санади Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳга икки йўл билан икки буюк муҳаддис олимлар орқали етиб боради».

Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази манбалар хазинасида Бадриддин Айнийнинг «Умдатул-қорий» асарининг тошбосма нусхасининг айрим жузълари №39-57 рақамлари остида сақланмоқда. 804 саҳифадан иборат ушбу асар 847 ҳижрий санада Мисрнинг Омирий нашриётида нашр қилинган. Муаллифнинг ушбу асари китобларга, китоблар эса бобларга ажратиб берилган. Боблар эса асл матндаги тартиб билан кет-

ма-кетликда шарҳлаб берилган. Бу асарни муаллиф ўзига хос услуб билан шарҳлаб берганки, ўқувчи ҳеч адашмасдан матн ва шарҳни бир қарашда фарқлай олади. Матн «Сод» ҳарфи билан келтирилган бўлса, шарҳ «Шин» ҳарфи билан баён этилган.

Асар «Гуслдан олдин таҳорат олиш боби»дан бошланган. Бу бобда Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳ иккита ҳадис ривоят қилганлар. Асардаги тартиб бўйича келтирилган умумий ҳадисларнинг рақами 248, 249 ҳадислардир. Аввалда келтирилганидек, ушбу жилднинг сўнгги боби «Тунда намоз ўқиш» баёни. Ушбу бобда ҳам иккита ҳадис ривоят қилинган. Матн бўйича тартиб рақами 730, 731 ҳадислардир. Демак, «Умдатул-қорий» асарининг нозик жиҳатларидан бири иккинчи жузда жами 483 та ҳадисни шарҳлаб берган. Шу билан бирга, битта ҳадисни неча киши ривоят қилган бўлса, барчаларини номма ном санаб ўтган. Ушбу шарҳ Бадриддин Айний томонларидан шарҳ қилинганлиги учун асарда муаллиф тўрт мазҳаб орасидаги у ёки бу кўринишдаги масалаларни ҳам ёритиб берган.

Асарнинг учинчи жузи намоз китобининг «Ифтитоҳ такбир» боби билан бошланади. Бу бобдаги ҳадисларнинг асосий ғояси умумбашарий одоб-ахлоқларни гўзаллаштиришга, шу билан бирга, шаърий, дунёвий масалаларга қаратилган. Тўртинчи жузи эса 786 саҳифани ўз ичига олган. Китоб «Жаноза китоб»идан бошланиб «Ҳаж» китобида тугайди.

Асарнинг бешинчи жузи 745 саҳифани ўз ичига олган. «Ҳаж» китобининг «Умра» бобидан бошланиб, «Музораат» («Деҳқончилик») китоби билан тугайди. Кейинги жузлар ҳам аввалги жузлар каби яхши сақланган. Китобнинг барча қисмлари ҳижрий 847 санада Мисрдаги Омира нашриётида чоп қилинган. Имом Бухорий халқаро марказининг манбалар хазинасида «Б-14» рақами билан рўйхатга олинган.

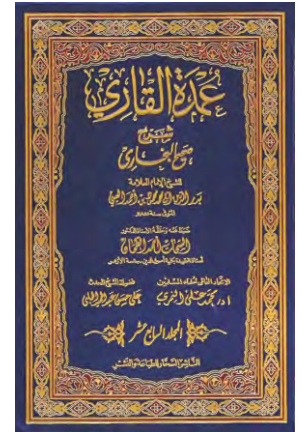
Ислом дини минг йиллар давомида барқарор мавжуд бўлиб келганлигининг ўзиёқ у инсон табиатида чуқур илдиз отганлигидан, унинг ўзига хос бўлган бир қанча вазифаларни адо этишидан далолат беради. Энг аввало, жамият, гуруҳ, алоҳида шахс маънавий ҳаётининг муайян соҳаси бўлган дин умуминсоний ахлоқ меъёрларини ўзига сингдириб олган, уларни жонлантирган, ҳамма учун мажбурий хулқ-атвор қоидаларига айлантирган.

Шуни таъкидлаш лозимки, Имом Бухорийнинг «Ал-Жоме ас-Саҳиҳ» тўпламига ёзилган шарҳлар ичида Бадриддин Айнийнинг ушбу «Умдатул-Қорий» шарҳи ҳанафий мазҳабида ёзилган илк ва мукамал шарҳлардандир. Муаллиф ушбу шарҳида «Ал-Жоме ас-Саҳиҳ»да ҳанафий мазҳабига мос келмаган ҳадисларни шарҳлаб келтирган ва афзал томонларини ёритиб берган.

Шунингдек, муаллиф «Умдатул-Қорий» шарҳида ўқувчи фаҳмига тез етиб бориши ва енгил бўлиши учун оят ва ҳадисларга, фаҳмлаш қийин бўлган ўринларга изоҳлар келтирилган. Жумладан, ўқувчи керакли манбани тез топиши учун ҳар бир жуз аввалида мундарижаси келтирилган. Мазкур асарнинг ўрганилмаган қирралари, ҳикматлари жуда кўп бўлиб, бу шарҳ асарни ўзбек тилига таржима қилиниб, уни омма эътиборига ҳавола қилиш масъулиятли вазифаларидан биридир.

Адабиётлар:

1. Бадриддин Маҳмуд ибн Аҳмад ал-Айнӣ. Умдатул-қорий. 1-жуз.
2. Имом Саҳовий. Умдату-с-самеъ вал-қорий фи фаваид саҳиҳ ал-буҳарий. Авлад шайх. 2003.
3. Умар Ризо Каҳҳола. Муъжаму-л-муаллифин. Байурт. Дарул ихя турос арабий. 2008.
4. Ҳожи Халийфа. Кашфуз-зунун. 2009.
5. Шайх Муҳаммад Содиқ. Олтин силсила. Ж.1. - Т.: Ҳилол нашр, 2016.

Бадриддин Айнийнинг «Умдатул-қорий фи шарҳ Саҳиҳул Бухорий» асари

«Умдатул-Қорий» шарҳида ўқувчи фаҳмига тез етиб бориши ва енгил бўлиши учун оят ва ҳадисларга, фаҳмлаш қийин бўлган ўринларга изоҳлар келтирилган. Жумладан, ўқувчи керакли манбани тез топиши учун ҳар бир жуз аввалида мундарижаси келтирилган

Барот Амонов, научный сотрудник Международного научно-исследовательского центра Имама Бухари.

Многие ученые и писатели комментируют книги известного ученого имама Бухари «аль-Джами аль-Саҳиҳ» и эти объяснения играют важную роль в науке хадисов. В этой статье представлен обзор толкований к аль-Джами аль-Саҳиҳ и один из комментариев к секте Ханафи, Умдат-уль-Кари. Также рассказывается о его авторе, причинах написания книги и кратко изложения некоторых частей. В этой книге собрано и содержится 7563 достоверных хадиса, написанных имамом Бухари и есть много пояснений и цитат на арабском языке, которые имеют важное значение для ученых по теологии. Согласно ряду источников можно утверждать, что к книге «аль-Джами аль-Саҳиҳ» написали отзывы около ста известных авторов. Кроме этого в книге охватываются вопросы духовной жизни общества, отличающиеся своими общими моральными принципами, прежде всего в религии. ■